

Bevezetés

A család – bár tényállása meglehetősen régmúlta visszanyúló gyökerekkel rendelkezik – hosszú évszázadokon keresztül küzdött önálló, a hamisítástól független létéért. E függetlenséget – hazánkban egyértelműen – csupán a 19. századra tudta elnyerni, amikor a jogalkotó, felismerve a büntetőjog legújabb tendenciáit, úgy döntött, hogy megfosztja a hamisítással való párhuzam terhétől, s önálló arculatot kölcsönöz a bűncselekménynek. A család jogi tárgyáért folytatott küzdelem hosszú időn át zajlott, s évtizedek, de talán évszázadok is kellettek ahhoz, hogy igazságsértő mi voltát levetkőzve, tisztán vagyoni elleni köntösbe öltözve kerüljön be az európai büntető törvénykönyvekbe, ahol talán valamennyi csalárd, idegen vagyontól részesedni kívánó büntetendő magatartás kiindulópontjaként állja a jogalkotási forgószekerek viharát. Jelen munka e küzdelem kezdeti állomásainak bemutatására törekszik.

1. Szent Istvántól a Tripartitumig

Az államalapítás időszakában az új társadalmi berendezkedés megkövetelte egy új, a korábitól alapjaiban eltérő büntetőjog kialakítását, aminek Szent István eleget tett. Közismert tény, hogy a korszak büntetőjogi jellegű szabályai rendkívül kemény, megtorló jellegűek voltak. Ezt magyarázhatjuk azzal is, hogy az államalapítással együtt járó változások – gondoljunk itt például a korábbi vándorláshoz szokott társadalom „helyhez kötésére”, letelepítésére vagy akár a kereszténység felvételére – csak egy rendkívül határozott és szigorú büntetőpolitika mentén voltak kivitelezhetőek.¹ E – mai fogalommal – büntetőpolitikai szemléletváltást egyébként jól jelzi az is, hogy a korábban a sértett, illetve a nemzetség számára nyitva álló büntető jellegű eszköz alkalmazása háttérbe szorult, s a büntető hatalom, a büntető igény érvényesítésének új letéteményese az állam lett.²

Természetesen e korszakban már a szabályok írásban való rögzítése is jelentős előrelépésnek számított a jogfejlődés és a jogalkotás állami kézben való koncentrációja szempontjából, így nem hiányolhatjuk – pontosabban talán korai lenne ezt tennünk – a korszakban egy egységes törvény, egy egységes büntetőtörvény létét. Az államalapítás korában – jogtechnikai szempontból, érthető módon – nem volt jellemző a különböző jogágak szerinti, jogszabályban is megnyilvánuló elkülönítés. Ez azt jelentette, hogy a közjogi jellegű szabályok mellett egy jogforrásban jelentek meg a magánjogi jellegű normák is. E megoldást választotta I. István is: Dekrétumainak Második Könyve tekinthető a magyar jogalkotás alapkövének, túlnyomórészt a büntetőjoghoz köthető szabályokkal.³

István a büntetőjogi védelmet az élet több területén is érvényesíteni kívánta; az élet, testi épség elleni cselek-

Madai Sándor

A család tényállásának hazai előképei az államalapítástól a felvilágosodás koráig*

mények, az egyház érdekeit sértő cselekmények mellett erőteljes törekvést figyelhetünk meg a tulajdonviszonyok változatlanul tartását illetően. Ez utóbbi – napjainkban nagyon elleniként ismert – büntetendő cselekményeknek nevezettek közül egyértelműen kiemelkedik a lopás és a lopás jellegű deliktumok köre.⁴

A lopás jellegű cselekmények mellett – bár kétségtelenül csekélyebb számban – megtalálhatóak a család jellegű cselekmények is.⁵ Ezek közül feltétlenül említendő az adócsalásszerű cselekmény, amelyet az 52., a tizedről szóló fejezet 1. §-a rendel büntetni: „*És ha valaki elrejt a tizedet, kilencz részt adjon érte.*”⁶ E pontban – a magyar jogtörténetben, ha nem is elsőként, de talán az elsők között – tetten érhető a későbbi hazai, csalásra, illetve adócsalásra vonatkozó szabályozás egyik lényeges tényállási eleme: a tévedésbe ejtés, hiszen azzal, hogy a tizedet valaki elrejt, azt a hamis látszatot kelti, hogy nincs lehetősége a tized megfizetésére. A szakasz tartalmazza a cselekmény szankcióját is, ami a korszakban jellemző testfenyítő típusú cselekményektől eltérő, vagyoni jellegű szankció. A 2.§ büntetni rendelte azt is, ha valaki a püspöknek járó tized ellopását követte el: az ilyen elkövető tolvajként felelt, s a váltsága a püspöké lett.⁷

Közvetett módon, de a csalásszerű deliktumok körébe sorolható még a 6. fejezet, amely „*A király és kincstár javai sértetlenek legyenek*” címet viseli. Ebben a következőket olvashatjuk:

„*Akarjuk azt is, hogy valamint másoknak adunk hatalmat az ő javaikat birniok, úgy a mi javaink is, vitézeink, szolgálaink, és valamelyek a mi királyi méltóságunkhoz tartozandók, épségben maradjanak.*”

1. § *És senki valamit azokból el ne ragadjon vagy sikkasztson, se valaki az elől mondottakban a maga számára kedvezést keresni ne merészeljen.*”

Ezek közül – a sikkasztás irányultságából és tartalmából kiindulva – az 1. § második fordulatában meghatározott cselekményt („*se valaki az elől mondottakban a maga számára kedvezést keresni ne merészeljen*”) tekinthetjük csalás-jellegűnek (is), hiszen az idegen javakban való kedvezés keresése, annak valamilyen csalárd típusú megszerzését (is) jelent(het)i. Azt megállapíthatjuk, hogy a lopást külön fejezetben tárgyalja a Dekrétum, és az „*elragadás*” alatt a lopásszerű magatartások is érthetőek e fejezetben; emiatt valószínűleg nem lopás jellegű cselekményekre gondolt a jogalkotó a második fordulatban. Ebből kiindulva tulaj-

doníthatunk olyan jelentést is a normaszövegnek, hogy az a csalárd, megtévesztő típusú, haszonszerzésre irányuló magatartásokra utal.

A későbbiekben Szent Lászlónál is megjelenik a korábban már említett adócsalásszerű magatartás, mégpedig László Dekrétumainak Első Könyvében, a 40. fejezetben: *„A püspök mindenből tizedet vegyen, de ily módon: a püspök poroszlója kérdezze meg a termés vagy a harmok gazdájától, mennyije legyen? és ha hiszen az ő szavának, szedje a tizedet a szerint; ha pedig nem hiszen, esküdtesse meg és azután tizedeljen. Gabonában pedig el ne fogadjon elegyest, hanem külön-külön szedje.*

1. § És ha valaki, a püspök poroszlóján kívül más, a termés gazdáját letett hite után hamis esküvőnek mondja, számlálják meg a termést a király meg az ispán poroszlója előtt: és ha a gazdát vétkesnek tapasztalják, legyen övé csak a tized, és kilencz részt adjanak a püspöknek.

2. § De ha ki felszólalt vala, maga marad a hazugságban, ugyanazon törvény szerint fizessen vétkeért. Ha nincs a miből megváltsa magát, adják el szolgaságra öt egyedül, gyermekei nélkül.”

A normaszövegben kissé részletesebben találunk utalást a csalárd típusú magatartásra, mint István törvényeiben, hiszen ott csupán az „elrejtí” fordulat utalt erre a momentumra, míg Lászlónál már tudjuk, hogy nem feltétlenül volt szükséges az elrejtés mint elkövetési magatartás megvalósítása, hanem el lehetett követni valótlan tartalmú nyilatkozat megtételével, amiből az is következik, hogy az elkövetési magatartás tevással volt kizárólag megvalósítható.⁸

Angyal utal arra is, hogy e fejezet a hamis eskü és a hamis vád nyomait is hordozza; e megjegyzésből kiindulva egyébiránt elgondolkodtató kérdés az, hogy ez a norma valóban az adócsalásszerű magatartást pönalizálja vagy pedig a hamis esküt, illetve hamis vádat, esetleg valamennyit? A poroszlónak – az adott válasz alapján – mérlegelési joga volt a tekintetben, hogy elfogadja-e vagy sem a nyilatkozatot. Amennyiben nem fogadta el, akkor az eskü letételét követően tizedelhetett. A „tized-elvonási szándékok” önmagában tehát nem szankcionálta e fejezet, hiszen csak akkor kellett vagyoni szankcióval szembenéznie a gazdának, ha valaki („... a püspök poroszlóján kívül más...”) azt állította, hogy a gazda hamis esküt tett és ez beigazolódott.

Kérdéses lehet tehát, hogy a jogalkotó a gazdára ez utóbbi esetben mire tekintettel mért szankciót? Az adócsalás miatt vagy pedig a hamis eskü miatt? Abban az esetben, ha a szöveg jogtechnikai, kodifikációs megoldásának elemzéséből indulunk ki, akkor azt mondhatjuk, hogy a hamis eskü miatt érdemelt büntetést az elkövető, mivel a hamis esküről történő rendelkezés után határozta meg a büntetést (lásd az 1. §-t), s ez alapján úgy tűnik, hogy a hamis eskü szankciójaként értékelhető a büntetés, s nem az „adócsalásé”-ként. A történeti értelmezés alapján viszont kijelenthető, hogy már Istvánnál is büntetve volt a tized elrejtése, mint az adó elvonására irányuló magatartás, s nem

látunk olyan okot, ami miatt ezen a jogalkotói szándékon László korában változtatni kellett volna. Ezen okfejtés szerint a tized eltitkolása, „*eltagadása*” volt a büntetés elsődleges oka, melyhez képest mintegy büntetlen eszközselekménynek volt tekinthető a hamis eskü. Természetesen az sem kizárt, hogy mindkettőt – az „adócsalás”-t és a hamis esküt is – szankcionálni kívánta a jogalkotó.

Az e korszakot követő hosszú évszázadokra utalva Finkey Ferenc csupán annyit említ meg, hogy Lászlótól, illetve Kálmántól kezdődően egészen Mátyásig a büntető anyagi jog tekintetében szinte alig történt jogalkotói erőfeszítés az előrelépésre, s egyáltalán alig alkottak az anyagi jogot érintő jogszabályt. Ennek indokaként említi, hogy a magyarázat „*részint a XIII. századbeli királyaink gyengeségében, részint (az Anjouk alatt) a hűbéri eszmék s a compositionális rendszer, s büntetőjog magánjogias felfogásának terjedésében keresendő.*”⁹ Angyal Pál szintén a 15–16. század fordulóját tarthatta témánk szempontjából mérvadónak, hiszen – mint korábban utaltunk rá – a Tripartitumtól kezdődően tárgyalja a család hazai jogtörténetét, bár nem szolgál magyarázattal arra, hogy miért mellőzi a korábbi csalásszerű magatartások legalább áttekintő vizsgálatát.

Talán a Finkey által említett okok, talán más ok következtében, a büntető-jogalkotásra irányuló igény – elsősorban jogalkotói oldalról – háttérbe szorult, s hosszú időn keresztül nem keletkezett számottevő anyagi jogi norma. E csendet – mint oly sokszor a történelemben – a jogalkalmazói igények törték meg, s egyre erőteljesebben követelték a megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyoknak megfelelő büntetőjogi szabályok alkotását, de legalábbis – a gyakorlati élet munkáját megkönnyítendő – a meglévő szabályok, elsősorban a szokásjog tematikus összeállítását. Eckhart Ferenc ez utóbbi törekvést látja Werbőczy Tripartitumában célt érni, amikor azt állítja, hogy a „*Hármaskönyv keletkezését az iratlan feljegyzésének szüksége idézte elő.*”¹⁰

A Tripartitum nem önálló, a szó klasszikus értelmében vett jogforrás, hanem egy szokásjogi gyűjtemény, ugyanis a kihirdetése elmaradt, s ennél fogva nem emelkedett törvényerőre. Hosszú időn keresztül azonban mégis alkalmazták a bíróságok, s így de facto jogszabálynak minősült, nagy népszerűségnek örvendő, amit Eckhart azzal magyaráz, hogy „*az egyetlen könyv volt, amelyből valaki a magyar jogról felvilágosítást szerezhetett.*”¹¹

A Tripartitum szintén vegyes jellegű norma volt, mivel a vegyes rendszerű kodifikáció elvét követte, vagyis egymás mellett tartalmazott büntetőjogi és magánjogi elemeket. A büntetőjogi elemeket tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy itt is találhatunk csalásszerű bűncselekményeket, azonban önálló, család névvel illetett deliktumot nem. Pauler¹² és Angyal¹³ e körben a következő deliktumokat említi:

- a) álarc (álarcz) vagy névbitorlás,
- b) vértagadás.

Ad a)

Az álarc vagy névbitorlás – mint család jellegű bűncselekmény – tényállását mindketten a Tripartitum II. részének 16. címéhez kötik, továbbá Pauler hivatkozik az 1723:46. törvénycikkre, míg Angyal előbb – valószínűleg elírásként – az 1732:46. törvénycikkre, majd a Pauler által is említettre utal. A Tripartitumra történő hivatkozások azonban kissé ellentmondásosak. Mindketten utalnak ugyanis arra, hogy az követte el ezt a cselekményt, aki „*álnév alatt idegen nemzetségbe tolakodni, annak javait és jogait csalárdul bitorolni törekszik.*”¹⁴ Ezzel szemben a Tripartitum hivatkozott cikke nem ilyen módon említi a cselekményt. A cikk ugyanis az „*Azokról a kiváltságokról, a melyek "de cujus vel quorum notitia" záradékkal készültek és az álarczokról vagy színlelt személyekről*” címet viseli, és tartalmilag rendelkezik egyfelől a káptalanok és konventek „személyazonosításra” vonatkozó jogainak megszüntetéséről. Másfelől arról rendelkezik, hogy „*ámbr találunk némelyeket, a kik üdvösségükről és becsületükről megfeledkezvén, gyakran a káptalan vagy convent, néha pedig még az ország rendes birái elibe is álarczos és színlelt személyeket állítanak és visznek és velük a maguk részére nem igaz bevallásokat tételnek*”, s a káptalan, a konvent, illetve a bíró felelősségét attól függően határozza meg, hogy tudott-e a színleltégről vagy sem. Ez a cikk tehát expressis verbis nem rendelkezik az idegen nemzetségbe betolakodókról – bár kétségtelen, hogy családszerű magatartásnak (is) tekinthető, ha az valamilyen előny megszerzését célozza –, s arról sem rendelkezik, hogy mit tekint „álarcz”-nak és „szinlelés”-nek.

A két említett szerző valószínűleg az álarc(z)os – illetve ahogy az 1723-as törvénycikk említi: álorczás – személyek szóalakjának hasonlóságából indult ki, s nem vette figyelembe, hogy az idegen nemzetségbe való haszonszerzési célzattal történő betolakodást csak az 1723-as törvénycikk említi, a Tripartitum nem. Ha a későbbi norma szövegét elemezzük, akkor a nyelvtani értelmezés is alátámaszthatja érvelésünket: „*Jóllehet az álorczás személyekről [...] említést tesz, [...] de az ilyen álorczás s idegen családokba befurakodó személyek büntetéséről az említett czimekben semmit sem rendeltek.*” A fentiek alapján tehát az álarcz bűncselekményének csupán egyik elkövetési magatartása volt az idegen nemzetségbe betolakodással történő elkövetés, ezen túl – valószínűleg – el lehetett követni más cselekménnyel is. Talán ennek igazolásaként értékelhetjük az „...*álorczás s idegen...*” fordulatból az „s” kötőszót is, amely az említett elkövetési magatartás jogszabályi szintű meghatározását, nevesítését hiányolja a Tripartitumból.

Utalnunk kell még az 1723:12. törvénycikkre is, amely két szempontból is jelentőséggel bír: egyfelől büntetőpolitikai szemléletváltást jelent a jogalkotás terén, amelyet már a címe is jelez („*különféle, eddig hűtlenségi bűnnek tekintett eseteket, a büntettek minőségéhez képest, enyhébb büntetéssel büntetendőknek jelentenek ki*”). Másfelől a család tényállásának

nyomai is felfedezhetők a törvénycikkben, mivel a „*hamis oklevelek készítőit, vagy azokat, a kik ilyenekkel a törvényszékeken tudva és nyilvánosan élnek s valakit nem életében, hanem csak javaiban megkárosítani törekednek, a károk és költségek megtérítésén felül becstelenség*” volt a büntetése. Ez a Tripartitum álarczához hasonló magatartást rendel büntetni, s a kár-, illetve költségterítési kötelezettségen túl becstelenség szankciót tartalmaz.

Ad b)

A vértagadást Pauler a Tripartitum I. részének 38. és 39. cikkéhez, míg Angyal csupán a 38. cikkhez köti, valamint mindketten említik az 1723:46. törvénycikket mint a cselekményre vonatkozó, később keletkezett normát.¹⁵ A vértagadás bűncselekményét a 39. cikk határozza meg: „*A vértagadás pedig az, a mikor az egyik fivér vagy nővér a másik fivért vagy nővért az ő törvényes jogaitól ravaszul, alattomosan és ármányosan megfosztja és az örökségből kitudja.*”¹⁶

Láthatjuk, hogy a vértagadás alatt – amely az esetleges hétköznapi jelentéstartalomhoz képest büntetőjogi értelemben többlet-tartalommal rendelkezik – a „*ravaszul, alattomosan és ármányosan*” történő jogfosztás és örökségből való kitudás értendő. Láthatjuk tehát, hogy a jogfosztás önmagában nem volt elegendő a vértagadás bűncselekményének megállapításához, hanem szükséges volt az is, hogy az – mintegy eszköz-cselekményként – elősegítse az örökségből való kitudást mint vagyoni célt.

A Tripartitum I. részének 39. cikke – a 2. § – tartalmazza a büntetést: „*A vértagadás büntetése pedig az ebből eredő gyalázaton és becstelenségen kívül az, hogy az elítélt vártagadó minden fekvő jószágától és örökségétől örök időre elesik, és azok a jószágok és örökségek mind, arra a fivérre vagy nővérré szállanak át, a kit tudniillik megrövidíteni s törvényes jogaiból kirabolni s amaz örökségéből tudniillik törekedett, és hogy ő maga is, saját személyében ennek ellátása alá és szolgálatába kerül; kit a megtagadott fivér és nővér mintegy cselédjeként, halála napjáig élelemmel és ruházattal ellátni tartozik.*” A 3. § és a 4. § a vértagadás további formáit rendeli büntetni.¹⁷

A hivatkozott 1723:46. törvénycikk a vértagadás újabb – pontosabban nem is feltétlenül újabb, elképzelhető, hogy csupán addig nem nevesített¹⁸ – esetét szabályozza az 1. §-ban: „*Ezért, mivel a törvényes családoknak nagy jogsérelmet szoktak okozni azzal, hogy némely, többnyire bizonytalan eredetű, álorczás személyek, nemes és nagyobb családoknak neveit is felveszik, sőt nem rettegnek attól, hogy innen-onnan összeszerzett levelekkel őket illető örökösödést mutatásnak ki s hogy olykor a törvényes birtokosokat perekkel támadják meg és néha vagy meg nem jelenés alapján, vagy elegendő gondoskodás hiánya miatt, a javak tetteles birtokába jussanak.*” S a vértagadók büntetése: „*Hogy az ilyenek, saját személyükre nézve azoknak, kiket megsértettek, jobbágyi alárendeltséggel örökös szolgaságába kerüljenek: fiaikat pedig, kik nem*”

önmaguktól, hanem szüleik álorczájának nyomdokait követvén, tudva és vakmerően, a felvett névben és személyiségben megmaradnak, tehát már nem mások tetteiben forognak, ha birtokosok, a hamis levelek készítőire s használóira kiszabott büntetésben, ha pedig semmijük sincs, a szolgaság említett büntetésében marasztalják el.”¹⁹

A későbbi jogfejlődés szempontjából feltétlenül említendő a törvénycikk 4. §-a is, amely azokat is büntetni rendeli, akik a meglévő vérségi kapcsolatot házonszerzés érdekében kívánják felhasználni: „Ellenben azok, a kik a törvényes vérséget, bárminő szín alatt, akár a javak öröklésétől megfosztani akarják s rajta vesztenek, akár a családból kitagadják, vagy az örökség elnyerése céljából a szülőket, fivéreket vagy nővéreket eszteleneknek, örülteknek, holdkórosoknak, örvöngőknek, s a birtokok kormányzására képteleneknek hazudják, s e miatt azokat saját javaik uralmából s hasznvételeiből kizárni törekednek, az említett czimek büntetésével lakoljanak.” Rövid elmélkedés után megalapíthatjuk, hogy az utolsó fordulat („az említett czimek büntetésével lakoljanak”) úgynevezett tükröző büntetést takar, vagyis az a személy, aki másról a feltüntetett tulajdonságokat állította, maga volt kénytelen viselni az általa kiöltött címet.

Mindkét esetben láthatjuk, hogy mind a névbitórlás, mind a vértagadás lényege a személyre vonatkozó megtevesztő magatartásban áll. Előbbinél a hitelesnek tekintett szerv, személy hasznoszerzési célú megtevesztését, utóbbinál pedig a vérségi kapcsolat létezésének állítását, másfelől – gátlástalan módon – bizonyos tulajdonságok hamis fennforgásának állítását megkövetelve a büntetendőséghez. A jogalkotó e korszakban tehát még nem kísérelte meg egy olyan generális tényállásnak a meghatározását, amely lefedné a modern csalásfogalmat.²⁰ Annak vizsgálata, hogy a generális szabályozás mellőzése tudatos volt-e vagy sem, egy önálló kutatás témája lehetne.

Mindkét esetben láthatjuk, hogy mind a névbitórlás, mind a vértagadás lényege a személyre vonatkozó megtevesztő magatartásban áll. Előbbinél a hitelesnek tekintett szerv, személy hasznoszerzési célú megtevesztését, utóbbinál pedig a vérségi kapcsolat létezésének állítását, másfelől – gátlástalan módon – bizonyos tulajdonságok hamis fennforgásának állítását megkövetelve a büntetendőséghez. A jogalkotó e korszakban tehát még nem kísérelte meg egy olyan generális tényállásnak a meghatározását, amely lefedné a modern csalásfogalmat.²⁰ Annak vizsgálata, hogy a generális szabályozás mellőzése tudatos volt-e vagy sem, egy önálló kutatás témája lehetne.

Jegyzetek

*A tanulmány második része (*Paradigmaváltás – kontinuitás? Magyar kodifikációs törekvések a család definiálására a 18. század második és a 19. század első felében*) a Jogtörténelmi Szemle 2010. évi 1. számában jelenik meg. (A szerk.)

¹ Megjegyzendő, hogy az új büntetőjogi szemléletre erőteljes hatást gyakoroltak a frank, illetve a kánonjog intézményei. Lásd: Angyal Pál: *Szent István és a büntetőjog* (Attila Ny., Budapest, 1938, 7. p.); Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Grill, Budapest, 1914⁴, 59. p.). Finkey a büntetőjog közjogiassá válásáról is e vonatkozásban szól: Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Politzer, Budapest, 1905², 65. p.). Angyal Pál, e közjogivá válást elismerve, utal a még jelenlévő magánjogi jellegre is: Angyal, 1938: i. m., 14. p. A frank és a kánonjogi hatást erősíti meg Pauler Tivadar is: „Az első királyok törvényeiben a kánoni jog és frank törvényhozás világos jeleire akadunk.” (Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*, I. kötet. Kiadta Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1872, 10. p.).

² Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna (Osiris, Budapest, 2000, 315. p.)

³ Pauler – napjainkra is érvényes jelleggel – frappánsan foglalja össze, hogy – a frank és a kánonjogi hatáson túl – milyen erők hatottak, hatnak a mindenkori jogalkotóra: „Országos törvények bűnüggekben hazánk megalapítása óta, mindenkor az idők és körülmények szükségleteihez képest hoztattak, és azok koruk szellemét, műveltségi fokozatát, ép úgy mint a szomszéd népek intézményeinek befolyását tükrözik vissza.” (Pauler, 1872: i. m., 9–10. p.).

⁴ Lásd például a 39., 40. és a 41. fejezetet.

⁵ Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy Finkey szerint „...a régi magyar jog nem is ismer csalást vagy ahhoz hasonló cselekményt.” (Finkey, 1905: i. m., 734. p. és Finkey, 1914: i. m., 737. p.). Álláspontunk szerint – mint arra később rámutatunk – létezett csalásszerű cselekmény a régi magyar jogban. Megjegyzendő, hogy Angyal Pál monográfiájában, „Hazai jogfejlődés” cím alatt a magyar szabályozás történetének bemutatását a *Hármaskönyv* időszakától kezdi (Angyal Pál: *A család*. In: *A magyar büntetőjog kézikönyve 16*. Athenaeum, Budapest, 1939, 7–10. p.). Egy másik művében azonban maga Angyal utal István törvényei között adócsalásszerű tényállásra: Angyal, 1938: i. m., 12. p.

⁶ Angyal, 1938: i. m., 12. p. Abban a tekintetben viszont Angyal álláspontja is pontosítandó, hogy „*hazai jogunkban is csak igen későn alakult ki a család önálló deliktummá...*” (Angyal: *A család*, 7. p.). A tizedre vonatkozó rendelkezés ugyanis tartalmilag – ha elnevezését tekintve nem is – egyértelműen családi magatartásnak tekintendő, gondoljunk csak például a hatályos Büntető

Törvénykönyv 310. § (1) bekezdésében meghatározott fordulatra, amely szerint az is adócsalásnak minősül, ha valaki megtevesztő magatartással az adóbevételt csökkenti. István dekrétumában pedig tulajdonképpen erről van szó. Ha viszont arra gondolt Angyal, hogy önálló büntető kódex önálló tényállásaként család elnevezéssel később találkozunk a magatartással a hazai büntetőjog-történetben, akkor természetesen helytálló a kijelentése, tekintettel arra, hogy az első magyar kódex csupán 1878-ra datálható. A Csemegi-kódex indokolása ez utóbbi értelemben hiányolja a csalást mint önálló deliktumot a magyar jogból (Lőw Tóbiás: *A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. II. kötet. Budapest, 1880, 733. p.). Nem utal Angyal az adócsalásról szóló művének hazai jogfejlődésre vonatkozó részében sem István adócsalás-jellegű normájára (Angyal: *Az adócsalás*. In: *A magyar büntetőjog kézikönyve 8*. Athenaeum, Budapest, 1927, 20–25. p.).

⁷ Érdekes, hogy Angyal a 2. § esetében így fordítja a latin nyelvű eredetit: „*Ha pedig a püspöknek járó tizedet vonja el...*” (Angyal, 1938: i. m., 12. p.). Ezzel szemben a Corpus Juris Hungarici CD-ROM változatában a „*Valaki pedig a püspöknek osztott tizedet meglopja...*” fordítás szerepel. Az első fordításban a 2. §-ban rögzített magatartás – kiindulva az 1. § adócsalás jellegű értelmezéséből – inkább az 1. § értelmezéshez áll közelebb, míg a második fordítás esetében egy lopás jellegű cselekmény megállapítására enged következtetni. Valószínűleg ez az értelmezési probléma egyébiránt nem okozott gondot a korabeli jogalkalmazás során, tekintettel arra, hogy a lopás és a család tényállási szintű elhatárolása még nem bírt komoly gyakorlati jelentőséggel.

⁸ Angyal Pál: *I. Endre és Szent László büntetőtörvényei* (Attila Ny., Budapest, 1941, 13. p.)

⁹ Finkey, 1914. i. m., 60. p. Eckhart Ferenc egyébiránt István, László és Kálmán idősza után – következő állomásként – szintén a Hármaskönyv szabályozásával foglalkozik (Eckhart, 2000: i. m., 315–321. p.).

¹⁰ Eckhart, 2000: i. m., 158. p.

¹¹ Uo., 159. old.

¹² Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. II. kötet (Kiadta Pfeifer Ferdinánd, Buda-Pest, 1873, 263. p.).

¹³ Angyal Pál: *A család*, 7. p.

¹⁴ Lásd az előző két lábjegyzetet.

¹⁵ Pauler, 1873, 263. p., illetve Angyal: *A család*, 7. p.

¹⁶ A cikk 1. §-a „értelmező rendelkezést” tartalmaz: „*A fivér és nővér alatt pedig értsd e helyen bármely nemzetségi atyafit, a ki a birtokjogban vele egyenlően örökösödik.*”

¹⁷ Angyal csupán az 1723-as törvénycikk által megállapított büntetést említi. Angyal Pál: *A család*, 7. p.

¹⁸ Következtethetünk abból is erre, hogy maga a jogszabály is így fogalmaz: „Ezért, mivel a törvényes családoknak nagy jogsérelmet szoktak okozni azzal...” Valószínűleg itt arról lehet szó, hogy a jogalkotó, eleget téve az élet igényeinek, egy már előforduló s általa károsnak tartott magatartást pónalizált.

¹⁹ 1723:46. törvénycikk, 3. §.

²⁰ Az egyes szerzők a korabeli szakirodalomban is különböző cselekményeket soroltak a család fogalmához. Ahogy a Csemegi-kódex miniszteri indokolása – amely Bodo, Huszty és Vuchetich álláspontját is részletesen ismerteti – megállapítja: „régebbi jogtudósaink nézetei is végtelenül különböznek e büntettré nézve.” Lőw Tóbiás: *A magyar Büntetőtörvénykönyv...* II. kötet, 733–734. p. Az említettek túl, Szlemenics álláspontjára lásd: Angyal Pál: *A család*, 8. p.



I.

A tudománytörténet arra int, hogy a tudomány általában relatív értékkel bír, abszolúttal ritkán. Az emberi tudás megállíthatatlanul növekszik, és minden tudományos diszciplínában időről időre kritikusan megvizsgálják a látszólag támadhatatlan alapvetéseket is, sokszor azzal az eredménnyel, hogy elvetik őket. Ebben az esetben beszélünk paradigmaváltásról.¹

Ilyen körülmények között kifejezetten nehéz bármely tudományág eredményességét objektíven értékelni. Úgy gondolom, egy ilyen értékelésnek figyelemmel kell lennie legalább a következő kritériumokra: a) a tudományos eredmények terjedelme és színvonala; b) az azokban levont következtetések eredetisége és

Pavel Maršálek

A cseh jogtudomány és metodológiája a két világháború között

és egy szerzői kollektíva munkáját, a *Csehszlovák közjog szótárát* (Brno, 1929–1948). Értéküket mutatja az a tény, hogy a jogtudomány és a joggyakorlat máig



František Weyr



Jan Krčmář



Jaromír Sedláček

elfogadhatósága; c) azok gyakorlati hasznosíthatósága; d) a munka bel- és külföldi visszhangja. Ezen kívül fontos, hogy az elért eredmények kiállják-e az idő próbáját. Ha a két világháború közötti időszak jogtudományát ezen szempontok alapján vizsgáljuk, az alábbi következtetésekre juthatunk.

A) A két világháború közötti cseh jogtudomány olyan művek sorát termelte ki, amelyek tartósan hatottak és máig a tananyag részét képezik. Legalább a két legfontosabbat említve: elsőként Jaromír Sedláček és František Rouček tollából a *Komentář a cseh általános polgári törvénykönyvhöz (Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. I–VI. V. Linhart, Praha, 1935–1937)* című művét

ismeretszerzési forrásként, illetve érvelések alátámasztására használja őket.² Emellett tankönyvek soráról kell megemlékezni (a jogelmélet területén Weyr, a polgári jogban Krčmář, Hoetzel közigazgatási jogi műve, Kapras cseh jogtörténete stb.).³ Ezek a tankönyvek nemritkán szinte monográfia szintűek, és pedagógiai szempontból is példásan szerkesztettek. Azt bizonyítják, hogy egy jogi tankönyv felsőoktatási használatra anélkül is megfelelően és konzisztensen megírható, hogy – ami ma általános – több ezer oldalt megtöltene. Az első köztársaság idejéből származó egyetemi kézikönyvek évtizedek múltán is (szívesen utánczolt) példaképek. Némelyik azonnal újra kiadható lenne (pl. Vančura római jogi összefoglalója),⁴ mások bizonyos kiegészítésekkel (Karpas tankönyvét a